

İZMİR İLİNDE YAŞ MEYVE VE SEBZE PAZARLAMASINDA TOPTANCI HALLERİNİN YERİ VE 4367 SAYILI YASANIN ARDINDAN ORTAYA ÇIKAN GELİŞMELER

Doç. Dr. Nevin DEMİRBAŞ
EÜZF Tarım Ekonomisi Bölümü

1.GİRİŞ

Yaş meyve-sebze üretim ve pazarlaması, Türkiye'nin genelinde olduğu gibi, Ege tarım bölgesi ve İzmir ili için de son derece önemli bir faaliyet alanıdır. Bilindiği gibi, yaş meyve-sebze pazarlamasında aracı sayısı oldukça fazladır. İzmir ilinde de, ihraç edilen ve işleme sanayiine giden ürünler de dahil olmak üzere, yaş meyve-sebze pazarlamasında genellikle; mahalli alıcı ve toplayıcı, tüccar, komisyoncu ve üreticiler tarafından doğrudan tüketiciye yapılan satışlar ile az da olsa kooperatif aracılığıyla yapılan satış şekillerine rastlanabilmektedir.

İzmir ili için, üreticilerin küçük miktarlarda doğrudan tüketiciye yapmış olduğu satışların dışında, ilçe yaş meyve ve sebze Toptancı Halleri ile İzmir Büyükşehir Belediyesi Toptancı Halinde sözü edilen aracılar faaliyet göstermektedir. Aslında, yaş meyve ve sebzelerin üreticiden tüketiciye kadar ulaştırılmasında, konuya taraf olan kesimlerin çıkarları açısından, Toptancı Hallerinde işlem gören ürün miktarının artırılması oldukça önemlidir. Ancak, pazarlama kanallarının çeşitliliği ve uzunluğu, yaş meyve ve sebze pazarlama sisteminde Toptancı Hallerinin işleyişleri ile ilgili sorunları da beraberinde getirmektedir.

Bu sorunların önemli nedenlerinden biri, Toptancı Halleriyle ilgili bir yasanın bulunmaması ve yürürlükte olan Kanun Hükmünde Kararname'nin ise bazı eksiklikler taşıması idi. Ancak, 14 Haziran 1998 tarihinde yayınlanan ve yürürlüğe giren, 4367 Sayılı Yaş Meyve ve Sebze Ticaretinin Düzenlenmesi ve Toptancı Halleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilmesine Dair Kanun, 1995 yılında çıkarılan Yaş Sebze ve Meyve Ticareti ile Toptancı Halleri Kanununun Bazı Hükümlerinde Değişiklik Yapan Yetki Kanununu bazı değişikliklerle yasalaştırmıştır(Giray, 1998).

Yapılan bu değişikliklerin ardından, meyve-sebze ticaretinde bu kez KDV oranlarının uygulanması, Toptancı Hallerinde satış yapabilecek üretici kooperatiflerinin nitelikleri, Hal dışı satışların kontrolü, pazar yeri ve yol denetimleri vb. konularda birtakım aksamalar ortaya çıkmıştır. Bu değişikliklerin, yaş meyve-sebze pazarlamasıyla ilgili farklı kesimler üzerinde farklı etkiler yarattığı da açıktır.

Bu çalışmanın amaçları iki ana noktada toplanabilir.

1-İzmir ilinde yaş meyve-sebze pazarlamasında Toptancı Hallerinin yerini ortaya koymak,

2-Yaş meyve-sebze Toptancı Halleri ile ilgili yeni yasal düzenlemelerin;

a-Üreticiler, ilçe ve merkez Toptancı Halindeki aracılar üzerindeki etkilerini belirlemek,

b-Perakende aşamada; pazar esnafı (pazarcı), manav ve diğer satış noktalarındaki değişme ve gelişmeleri değerlendirmek,

c-Yeni yasal değişiklik ve düzenlemelerin konuya taraf olan diğer kesimler (belediye, kooperatif, ziraat odaları, hal zabıtası, nakliyeciler ve tüketiciler) açısından da değerlendirmek ve

d-Yasa uygulamasının ardından ortaya çıkan sorunlara ilişkin öneriler geliştirmektir.

2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmada gereksinim duyulan veriler anket yoluyla toplanmıştır. Ürünü Toptancı Hal aracılığıyla satan ve satmayan üreticilerin farklı pazarlama kanallarını tercih etmesinde etkili olan unsurlar ve özellikle son

yasal düzenlemelerin ardından ortaya çıkan sorunlarla ilgili konuların araştırılması hedeflendiği için, anket sorularının yönlendirileceği üretici ve aracılardan seçiminde belli ürünlerden hareket edilmesi uygun görülmüştür.

Ürünlerin seçiminde;

a-Yayınlanmış istatistik kaynaklardan elde edilen veriler,

b-İzmir’de mevcut sekiz Toptancı Hal’in müdürleri (yada vekaleten atanan yetkilileri ile) yapılan ön anketlerden elde edilen veri ve bilgiler ve

c-Toptancı Hallerin mevcut durumlarına ilişkin yerinde yapılan gözlem ve incelemelerden yararlanılmıştır.

Yapılan değerlendirmeler ışığında, üretici ve aracı anketlerine esas oluşturacak ürünler; *domates (açıkta ve örtüaltı)*, *hıyar (açıkta ve örtüaltı)*, *karpuz*, *şeftali* ve *mandalina* olarak belirlenmiştir. Üretici anketlerinin yapılacağı üretim merkezlerinin (ilçe ve köylerin) tespitinde hareket noktası, araştırmada ele alınan bu yedi ürün olmuştur.

Anket yapılacak üretici örneği “Gayeli Örneklem” yöntemi ile belirlenmiştir. Köylerde üreticilerin seçiminde Köy Grup Teknisyenliklerinden, Muhtarlardan ve Tarım Kredi Kooperatifleri’ndeki yetkililerden alınan bilgilerden yararlanılmıştır.

Üretici anketlerinin köyler arasında dağılımında, her köyde dört anket yapılması ve bu anketlerden ikisinin, ürününü Hal aracılığıyla pazarlayan, diğer ikisinin ise, diğer satış şekillerini tercih eden üreticilerle yapılması ilkesinden hareket edilmiştir. Gerçekleştirilen üretici anket sayısı 70’dir.

Araştırmada, aracı anketleri Büyükşehir Belediyesi Toptancı Hali ve üç ilçe Hal’inde yapılmıştır. Toptancı Hallerde anket yapılacak araçların belirlenmesinde ilçe Hallerinde “Tamsayım Yöntemi” uygulanmıştır. Büyükşehir Toptancı Hali’nde ise aracı sayısının 100’den fazla olması nedeniyle, araçların belli bir yüzdesi (%25’i) ile görüşme yoluna gidilmiştir. Aracı anket sayısı ise, 62’dir.

Araştırmada özellikle, üreticilerin 4367 sayılı yasa sonrasında ortaya çıkan gelişmeler ve değişimler konusundaki görüşlerinin kümelenme durumlarının analizi amacıyla yararlanılması tasarlanan kümeleme analizine, deneme anketleri sırasında üreticilerin bu konuda yeterli bilgi sahibi olmadıkları ve bu nedenle belirli bir görüş oluşturmakta zorlandıkları, hatta büyük bir çoğunluğun bu değişiklik ve gelişmelerden haberdar bile olmaması nedeniyle, yararlanılamamıştır.

Bununla birlikte, özellikle üretici anketlerinden elde edilen çeşitli değişkenler arasındaki karşılaştırmalarda Khi-kare Bağımsızlık Testi’nden yararlanma yoluna gidilmiştir.

3. İZMİR İLİNDE YAŞ MEYVE-SEBZE PAZARLAMASINDA TOPTANCI HALLERİNİN YERİ

Türkiye ekolojik bakımdan dokuz tarım bölgesine ayrılmıştır. Bu tarım bölgelerinde, bölgenin özelliklerine göre çeşitli tarımsal faaliyetler yoğunluk kazanmıştır. Yaş meyve ve sebze üretimine hemen her bölgede rastlanmakla birlikte, daha çok Akdeniz, Ege ve Marmara bölgelerinde yaygın olduğu görülmektedir. Bu bölgelerde sera tarımı da yaygın olarak yapılmaktadır (Arıkbay, 1992).

Ege tarım bölgesinin genelinde olduğu gibi, İzmir ili için de, meyve-sebze üretimi önemli bir faaliyet alanıdır. İzmir ilinde bahçe bitkileri üretim alanı¹ 1997 yılı itibarıyla, toplam 184876 hektar olmakta ve tarım arazisinin %48.7’sini oluşturmaktadır. Açıkta ve örtüaltında sebze ekiliş alanı ise 43329 hektardır (Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 1998). 1995-1997 yılları ortalaması itibarıyla meyve üretim değeri yaklaşık 21,6 trilyon TL ve pazarlanan meyvelerin değeri ise 16,9 trilyon TL’dir. Buna göre; İzmir’de üretilen meyvelerin ortalama

pazarlama oranı %78.3 olmaktadır. Bu oran yumuşak çekirdekli meyvelerde %71.85, taş çekirdekli meyvelerde %77.80, turunçgillerde %95.31, sert kabuklu meyvelerde %74.03 ve üzümse meyvelerde ise, %76.91'dir. Aynı yılların ortalaması itibariyle sebze üretim değeri ise, yaklaşık 27,6 trilyon TL ve pazarlanan sebzelerin değeri ise 22,5 trilyon TL'dir. Buna göre; İzmir'de üretilen sebzelerin ortalama pazarlama oranı %81.6 olmaktadır.(DİE, Çeşitli Yıllar).

Yaş meyve-sebze pazarlama organizasyonunda, çeşitli birimlerin yeri ve önemi konusunda ürünler itibariyle farklılıklar bulunmakla birlikte, yaş meyve-sebze pazarlamasında üreticiden sonraki aşamalarda toplayıcılar, mahalli alıcılar, pazarcılar gibi teşkilatlanmamış araçlar devreye girerken, en büyük rolü, Toptancı Halleri ve Hallerde görev yapan komisyoncular ile tüketim merkezi komisyoncularıyla, semt pazarlarına ve ihracatçıya mal temin eden tüccarların oynadığı ifade edilmektedir(DPT, 1984). Sebze pazarlamasında Haller daha da büyük bir yer almaktadır. Çeşitli bölgelerde, çeşitli türler ve farklı zamanlar için farklı oranlarla karşılaşılrsa da, sebze üretilen işletmelerde, genel olarak, sebzelerin yaklaşık %76'sının Hal organizasyonu içinde pazarlandığı ifade edilmektedir(DPT, 1997). Gerçekten de, Türkiye'de yurtiçi meyve-sebze pazarlamasında üretim ve tüketim bölgelerinde bulunan Toptancı Halleri büyük bir öneme sahiptir.

Meyve-sebze üretim ve pazarlama potansiyeli oldukça yüksek olan İzmir ilinde de yedi* ilçe ve bir merkez (Büyükşehir Belediyesi) Yaş Meyve ve Sebze Toptancı Hal'i bulunmaktadır. Ancak, il içindeki mevcut yedi ilçe Toptancı Hal'i dükkan sayıları, düzenli olarak çalışma durumları, ilçe ürünlerini pazarlama potansiyelleri, teknik ve idari olanaklar gibi unsurlar itibariyle incelendiğinde farklılık göstermektedir. Bazı ilçe Toptancı Hal'lerinin (Ödemiş, Tire ve Selçuk) sözü edilen unsurlar itibariyle daha iyi durumda olduğu görülmektedir.

Ürünler itibariyle farklılık göstermekle birlikte, İzmir ilinde Toptancı Halleri yaş meyve ve sebze pazarlama kanallarında önemli bir yere ve işleve sahiptir. Ancak, Toptancı Hallerinin kuruluş amaçlarını yerine getirebilmesi, meyve-sebze pazarlama sisteminde düzenleyici bir rol oynayabilmesine bağlıdır. Bu düzen ise, yasalar ve yasalar çerçevesinde çıkarılan mevzuat ve yönetmeliklerle sağlanmaya çalışılmaktadır. İşte bu nedenle, 14 Haziran 1998 tarihinde yürürlükte bulunan 552 sayılı KHK'nın bazı değişikliklerle yasalaştırılmış olması önemli bir gelişme olarak kabul edilmektedir. Doğal olarak yapılan değişikliklerin ve yeni uygulamaların bazı etkilerinin olması da beklenmektedir.

4. İZMİR İLİNDE MEYVE-SEBZE PAZARLAMASINDA ve ÖZELLİKLE 4367 SAYILI YASA SONRASINDA ORTAYA ÇIKAN SORUNLAR

Toptancı Halleri ile ilgili olarak çıkarılan söz konusu yasa, getirdiği bazı yeni düzenlemelerle genellikle olumlu olarak değerlendirilmektedir. Ancak, uygulamada yaş sebze ve meyve üreticileri, Toptancı Hallerindeki araçlar ve perakendeciler açısından bazı sorunlar da ortaya çıkmaktadır(Demirbaş, 2000).

Ancak, yasa sonrasında ortaya çıkan sorunları farklı kesimler açısından incelemeyen önce, Toptancı Halleri ile ilgili olarak çıkarılan Yasanın, 12 maddeden oluştuğu ve bu 12 madde çerçevesinde, 552 sayılı KHK'nin bazı maddelerinin bazı fıkralarında değişiklikler ve bazı eklemeler yapıldığı belirtilmelidir. Dolayısıyla, kararname bu değişikliklerin dışında aynen yürürlüktedir. Bu nedenle, söz konusu mevzuatın

¹ Süs bitkileri ve kavak alanı da dahildir.

* Araştırma yönteminin belirlenmesi aşamasında henüz mevcut olmayan ve Ağustos 1999 tarihinde, Kiraz ilçesinde kurulan yaş meyve-sebze Toptancı Hali araştırmanın kapsamında yer almamaktadır. Bu ilçe halinde Mayıs 2000 tarihi itibariyle üç dükkan faaliyet göstermektedir.

uygulanması sırasında ortaya çıkan bazı aksaklıklar, daha önce de varolan uygulamaların bir uzantısı olarak devam edebilmekte, bazıları ise, son değişikliklere bağlı olarak ortaya çıkabilmektedir.

4.1 Üreticiler Açısından Ortaya Çıkan Sorunlar

Araştırmada elde edilen sonuçlara göre, üreticiler açısından ortaya çıkan en önemli sorun, yaş sebze ve meyve üreticilerinin büyük bir çoğunluğunun, kamuoyunda “Hal Yasası” olarak bilinen, 4367 sayılı yasa ve getirdikleri konusunda yeterli ve sağlıklı bilgiye sahip olmamasıdır. Bu nedenle, yasanın “Haldeki komisyoncular için çıkarıldığı” ve kendi aleyhlerine olduğu genel kanısına sahip oldukları belirlenmiştir. Bu çerçevede üreticiler, örneğin, ilgili Belediyeler tarafından belirlenen miktarlarda ürünü, Toptancı Hallere sokmadan perakende olarak üretici pazarında satabilecekleri konusunda bilgiye sahip değildirler.

Ayrıca, üreticiler yasanın 8.maddesinde belirtilen ve Hallerde satışların üreticiler ile üretici birlikleri (eski Hali ile üretici örgütleri) tarafından da yapılabileceği konusunda ve bunun nasıl gerçekleştirileceği konusunda da bilgi edinme ihtiyacı içindedirler.

Merkez Halin (Buca) üretim merkezlerine uzaklığı, dile getirilen bir diğer önemli sorun olmuştur.

4.2 Toptancı Hallerinde Faaliyette Bulunan Araçlar Açısından Ortaya Çıkan Sorunlar

Araştırma sonuçlarına göre, denetimlerde yeterli etkinliğin sağlanamaması nedeniyle, Haller’e ürün girişinde yasa öncesine göre, fazla bir değişiklik olmaması en çok dile getirilen sorundur. Oysa, Toptancı Haller’in kuruluş amaçlarına ulaşılabilmesi, denetimlerin yeterli ve etkin bir şekilde yapılabilmesine büyük ölçüde bağlıdır.

Denetimlerin etkin olarak yapılabilmesi ise, şehir merkezi yada ilçelerin çok farklı giriş ve çıkışlarının olması nedeniyle, son derece güç ve etkisiz olabilmektedir. Bu nedenle, uygulanmaya başlayan, sabit noktada olmayan (mobil) denetimlerin daha yararlı olduğu düşünülebilir. Ancak, üretici veya nakliyeciler günümüz teknolojik olanakları göz önünde bulundurulduğunda, farklı noktalardaki denetimlerden de kolayca haberdar olabilmektedirler.

Yine, yasa, Sanayi ve Ticaret Bakanlığını bu yasanın uygulanmasıyla ilgili olarak her türlü tedbiri almaya ve denetimi yapmaya, yetkili kılmış ise de, İzmir İl Müdürlüğünde, bu işle ilgili personel ve araç gereç yetersizliği, bu yetkililerin şehir merkezi ile birlikte, tüm ilçeleri de kapsayan kontrol çalışmalarını sürdürmelerini güçleştirmektedir. Bununla birlikte, bugüne kadar yapılan çalışmalar, Kolluk Kuvvetlerinin yardımı olmadan kontrollerin yapılmasının daha zor olacağını ortaya koymuştur.

Ayrıca, pazar yerlerinin denetlenememesi nedeniyle, Hal dışında yapılan satışların engellenememesi ve şehir içindeki pazar sayılarının ve kuruldukları gün sayılarının fazlalığı da önemli bir sorundur.

İzmir ilçe Hallerinde ve Buca Halinde, araştırma sırasında tespit edilen diğer bir sorun, Yasada Hal müdürlerinin ziraat, ekonomi, tarım ekonomisi, gıda mühendisi, işletme ve pazarlama konularından birinde lisans eğitimi almış olması gerektiği belirtilmiş olmasına rağmen, bu hususun uygulamada geçerli olmamasıdır.

Merkez Halin üretim ve tüketim merkezlerine uzaklığı, Hal içindeki araçların da en büyük sorunlarından biridir.

4.3 Perakendeciler Açısından Ortaya Çıkan Sorunlar

İzmir ilinde semt pazarlarında tezgâh sahibi olan pazarcıların ve seyyar-sabit manavların perakende aşamada önemli rolü bulunmaktadır. Burada, her iki grubun Oda Başkan ve üyeleriyle yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen sorunlara yer verilmiştir.

Pazar esnafının en önemli sorunu, merkez Halin uzaklığıdır. Manav esnafının en büyük sorunu ise, pazar yerlerinde toptan ve kaçak mal satışlarıdır. Pazarcının dışardan gelen kayıt dışı malı aldığı ve böylece haksız rekabet yaratıldığı ifade edilmektedir.

Görüldüğü gibi, meyve ve sebze pazarlaması açısından son derece önemli olan Toptancı Hallerle ilgili mevzuat, farklı kesimler için birtakım sorunlara neden olmaktadır. Bu sorunların bazıları yasanın kendisinden kaynaklanırken, daha büyük kısmı ise, bu yasanın çeşitli nedenlerle uygulanamamasına bağlı olmaktadır. Oysa, Hal dışı satışların önlenememesi, yukarıda sayılanların ötesinde devletin ve belediyelerin mali kayıplara uğramasına neden olduğu gibi, sistemin işlerliğinde yasanın etkinliğinin sağlanamaması tüketicinin düşük fiyatla meyve-sebze tüketimine de önemli ölçüde engel olmaktadır. Konuya taraf olan kesimler göz önünde bulundurulduğunda, mevcut sorunların çözümünün ne denli önemli olduğu da ortaya çıkmaktadır. Bundan sonraki kısımda, konuya ilişkin bazı öneriler üzerinde durulmuştur.

5. İZMİR İLİNDE MEYVE-SEBZE PAZARLAMASINDA ve ÖZELLİKLE 4367 SAYILI YASA NEDENİYLE ORTAYA ÇIKAN SORUNLARA İLİŞKİN ÖNERİLER

5.1. Üreticiler ile İlgili Öneriler

Türkiye’de yaş meyve-sebze pazarlamasında kooperatiflerin çeşitli nedenlerle başarılı olamadığı söylenebilir. Oysa, daha çok küçük ölçekli üretimin olduğu bu üretim dalında, üreticinin pazarlık gücünün oluşturulmasında kooperatifler son derece önemlidir. Çünkü, Türkiye’de tarım işletmelerinin yapısı dikkate alındığında, en uygun örgütlenme modelinin pazarlama kooperatifleri olduğu belirtilmektedir(Fidan ve Tanrıvermiş, 1992). İşte bu nedenle, üreticilerin, yasada yer verilen hususlar çerçevesinde, Toptancı Hallerde faaliyette bulunabilmesi veya Hal dışında satış yaparak bunun sadece Hale bildirilmesi avantajlarından öncelikli olarak yararlanabilmesi için, yaş sebze ve meyve üretimi veya pazarlaması ile ilgili bugüne kadar kurulmuş veya kurulacak olan çok veya tek amaçlı kooperatiflerin yasada geçen üretici birlikleri kavramı içinde düşünülmesi gerekmektedir.

Üreticilerin, 4367 sayılı yasayla yapılan değişiklikler ve mevzuatın uygulanması konusunda bilgilendirilmesi ise son derece önemli görülmektedir. Üreticilerin yasa ile edindikleri hak ve sorumluluklara ilişkin yeterli ve sağlıklı bilgi verilmesi, başta örgütlenme olmak üzere, yaşanan diğer bazı sorunların çözümünde de etkili olabilecektir. Bu amaçla, Sanayi ve Ticaret İl Müdürlüğü, Tarım İl Müdürlüğü ve Ziraat Odaları hatta Belediyelerin işbirliği ile toplantılar düzenleyerek üreticilerin bilgilendirilmesi yoluna gidilmelidir.

Nitekim, İzmir ilinde Sanayi ve Ticaret İl Müdürlüğü Haller Şubesinin de özverili çabaları sonucunda, Bergama ve Kınık ilçelerinde Nisan-Mayıs 2000 döneminde 50 üyeli birer Yaş Meyve-Sebze Üreticiler Birliği kurulmuştur. Bergama’da kurulan Birliğin MİGROS’a Marul ve Enginar satışı yaptığı belirtilmiştir. Yine, Kiraz ilçesinde ise, 200 üyeli bir kooperatif kurma hazırlıkları devam etmektedir. Bu birliklerin sayısı yediye ulaştığında İzmir ili için Üretici Üst Birliği kurulması projesi de gündemdedir.

İşte İzmir ilinde örgütlenme konusunda yaşanan bu olumlu gelişmelerin sürmesi ve hatta hızlanabilmesi için, üreticilere bilgi ulaşımının hızlandırılması ve bu kitlenin gelişmeler konusunda aydınlatılması gerekmektedir. Bu

bilgilendirme sürecinde, Sanayi ve Ticaret İl Müdürlüğü, Ziraat Fakültesi ve Ziraat Odalarının işbirliği ve İzmir Büyükşehir Belediyesi' nin de desteğiyle özel bir eğitim projesi ya da seri konferanslar düzenlenmesinin yerinde olacağı düşünülmektedir.

5.2. Toptancı Hallerde Faaliyette Bulunan Araçlar ile İlgili Öneriler

Toplum açısından, yaş sebze ve meyve pazarlama sisteminin, bu arada da, Toptancı Hallerin etkin çalıştırılabilmesinin bir diğer amacı, üretici ve tüketici fiyatları arasındaki çok büyük farkın azaltılmasıdır. Kaçak mal hareketlerinin ve satışlarının denetim altına alınmaması doğal olarak, bu amaca ulaşılmasının önünde önemli bir engel oluşturmaktadır. İşte bu nedenle, sabit nokta kontrolleri veya sabit olmayan sistem (mobil) şeklinde gerçekleştirilen kontroller yerine, ani baskın şeklinde yeri ve zamanı sürekli olarak değiştirilen bir kontrol sisteminin daha etkin bir çözüm olabileceği düşünülmektedir. Denetim yapılacağı beklentisinin yaygınlaştırılmasının “kaçak ürünlerin” azalmasında ve dolayısıyla, Hallerde işlem gören ürün miktarının artmasında etkili olabileceği düşünülmektedir.

Kontrollerin sebze ve meyve pazarlama sisteminin sağlıklı işletilmesinde en önemli unsuru oluşturması itibariyle, çiftçi belgelerinin edinilmesinde ve kontrollerde aranan belgelerin gerçekliğinin ölçülmesinde de son derece hassas olunması gerekmektedir. İşte bu nedenle, kontrol görevini üstlenen kişilerin de yeterince bilgilendirilmesi ayrıca önem arz etmektedir.

Özellikle mobil denetim sisteminde, çeşitli kurum ve kuruluşlar arasındaki görev ve yetki alanları farklılığının, karmaşaya ve kontrollerin aksamasına yol açabileceği göz önüne alınarak, bu konuda bir eşgüdümün sağlanmasına gidilmelidir.

Her ne kadar Ödemiş ve Buca Hal Müdürleri gibi, bu işe gönül ve yıllarını vermiş kişilerin görev başında olması sevindirici ise de, Yasada belirtilen meslek gruplarından bir yöneticinin bu tür işletmelerin etkin işletilebilmesi üzerinde son derece etkili olacağı düşünülmektedir.

Yine, yasada, mevcut Hallerdeki eksikliklerin giderilmesi için öngörülen üç yıllık sürenin büyük bir kısmının geride kaldığı düşünülürse; mevcut Haller ve içinde buldukları koşullar ve bu koşulların geliştirilmesi yönünde bir çalışmanın yapılmasına ve hatta bu çalışmaların projelendirilmesine gereksinim bulunduğu da düşünülmektedir.

5.3. Perakendeciler ile İlgili Öneriler

4367 sayılı yasaya göre, Belediye ve mücavir alan sınırları içinde bulunan yaş sebze ve meyve perakende satıcılarında ve pazar yerlerinde satışa sunulan malların Toptancı Halden satın alınıp alınmadığının kontrolü görevi, Sanayi ve Ticaret İl Müdürlüğü personeli ve belediye zabıtasına verilmiştir.

Ancak, bu kontroller, ilin çok çeşitli girişlerinin olması ve ürün girişlerinin sabahın çok erken saatlerinde yapılması ve semt pazarlarının her gün (15.05.2000 tarihine kadar) ve farklı yerlerde kurulması nedeniyle, bugüne kadar sağlıklı bir şekilde yapılamamıştır. Kısa bir süre önce pazarların kurulduğu gün sayısında sınırlandırmaya gidilmesinin, soruna bir ölçüde çözüm getirebileceği düşünülmektedir.

Buraya kadar anlatılanlardan, Merkez Halin (Buca) uzaklığının, üreticiler, Haldeki araçlar ve perakendeciler için ortak ve önemli bir sorun olarak ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle, oldukça uzak olan tek bir Hal yerine, İzmir'in çeşitli yerlerinde Hal şubeleri kurulması düşünülebilir. Aslında, son aylarda,

Menderes ve Çiğli’de Hal kurulma çabalarının sürdürüldüğü ve Balçova için ise, Hal projesi üzerinde düşünüldüğü de öğrenilmiştir.

Ayrıca, Pazarcılar Odası’nın da özel bir Hal kurulması yönünde girişimlerinin bulunduğu saptanmıştır. Özel Hal projesi, yaş meyve-sebzelerin Hal organizasyonu dışında pazarlanması sorununa çözüm getirebilecek önemli bir adım olarak görülmektedir.

6. ÖZET VE SONUÇ

Bu çalışmada, İzmir ilinde yaş meyve ve sebze pazarlamasında Toptancı Hallerinin yeri ve 4367 sayılı yasanın ardından ortaya çıkan gelişmeler çeşitli açılardan değerlendirilmiştir.

Türkiye genelinde olduğu gibi, İzmir ili meyve-sebze pazarlamasında da Toptancı Halleri önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle, Toptancı Hallerin işleyişindeki başarının doğrudan ve dolaylı olarak meyve-sebze üretim ve pazarlamasını etkileyebileceği açıktır. Ancak, bu organizasyonlara ilişkin yasal düzenlemelerin, kapsam ve niteliklerinin yanı sıra, bunların uygulamaya geçirilebilmesi de başarı üzerinde etkili olmaktadır.

Nitekim, araştırma sonunda, son zamanlarda bazı gelişmeler elde edilmiş olmakla birlikte, konuya taraf olan her kesim için, bir takım sorunların olduğu tespit edilmiştir. Üreticiler açısından en önemli sorunlardan biri, yasa konusunda yeterli ve sağlıklı bilgiye sahip olamamalarıdır. Üreticilerle ilgili olan bir diğer önemli sorun, üreticilerin örgütlenmeleriyle ilgilidir. Aslında yasa bir ölçüde üreticilerin örgütlenmesini de teşvik etmek için üretici birliklerine bazı kolaylıklar tanımıştır. Ancak, birliklerin kuruluşlarıyla ilgili bazı kavram kargaşaları üreticilerin örgütlenme sürecini kolaylaştırmaktan ve hızlandırmaktan uzaktır.

Toptancı Hallerinde faaliyet gösteren araçların en büyük sorunu, sektörün de ana sorunlarından biri olan, kayıt dışı satışlardır. Getirilen, yasanın işlerliği büyük ölçüde denetim mekanizmasının etkin işlemesine bağlıdır. Oysa, uygulamada denetimlerle ilgili yaşanan sorunlar, yasanın işlemesini de büyük ölçüde engellemektedir. Özellikle pazar yerlerindeki denetimlerin, kayıt dışı satışların kayıt altına alınmasında çok önemli olduğu görüşü hakimdir. Nitekim, perakende aşamada önemli bir yere sahip olan manav esnafının da en büyük sorunu pazarlardaki kayıt dışı satışlardır.

Yine perakende aşamada önemli bir diğer grup ise, pazar esnafıdır. Pazar esnafının en büyük sorunu ise, Merkez Hal’in uzaklığıdır. Hale ulaşımında yaşanan sorunların, pazarlarda kayıt dışı satışları teşvik ettiği belirtilmiştir.

İşte bu nedenle, İzmir ilinde tek bir Tüketim Merkezi Hali yerine, Hal şubelerinin kurulması daha uygun görülmektedir. Nitekim son aylarda, İzmir’in çeşitli semtlerinde Hal kurulması yönünde bazı girişimler de mevcuttur. Yine çok kısa bir süre önce, İzmir metropol alanında pazar kurulan gün sayısının sınırlandırılması da oldukça isabetli olmuştur. Ancak, yine de, bu yasanın beklenenleri verebilmesinde ve dolayısıyla meyve-sebze üretim ve pazarlaması üzerinde olumlu katkılar yapabilmesinde en önemli hususun denetimlerin etkinliğine bağlı olduğu açıktır.

KAYNAKLAR

- ARIKBAY, N, “Türkiye’de Yaş Sebze-Meyve Üretimi ve Sorunları”, Tarım Ekonomisi Dergisi, Cilt:1, Sayı:1, İzmir, Mart 1992, s. 13-22.
- DEMİRBAŞ, N., Türkiye’de Toptancı Halleri ile İlgili Yasal Düzenlemelerin Meyve-Sebze Üretim ve Pazarlama Politikalarının Başarısı Üzerine Etkileri: İzmir İli Örneği, ISBN 975-94669-1-0, İzmir, Haziran 2000.
- DİE, Tarımsal Yapı (Üretim, Fiyat, Değer), Ankara, Çeşitli Yıllar.
- DPT, Türkiye Yaş Meyve ve Sebze Tüketimi ve Tüketim Tahminleri, Türkiye İkinci Meyve ve Sebze Projesi Meyve ve Sebze Alt Sektörü Ana Planı ve Sektör Etüdüleri, Cilt V, Ankara, Eylül 1984.
- DPT, Sebzeçilik, VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Yayın No: DPT:2471-ÖİK:518, Ankara, Mayıs 1997.
- FİDAN, H., H. TANRIVERMİŞ, “Türkiye’de Yaş Meyve ve Sebze Üretiminin Ekonomik Önemi, Pazarlaması ve Kooperatifçilik”, Kooperatifçilik Dergisi, Sayı:98, Ankara, Aralık, 1992, s. 14-21.
- GİRAY, F. H., “Yeni Hal Yasası Gerçekten Yeni Bir Yasa Mı ?”, Türk-Koop. EKİN Dergisi, Yıl:2, Sayı:5, Temmuz-Eylül 1998, s.52-56.
- TARIM ve Köyşleri Bakanlığı, İzmir İl Müdürlüğü, Tarımsal Yapı ve Çalışmalar, İzmir, 1998.